

units are truncated with a clarifying meaning. The semantic core of a unit always remains constant. Truncation does not cause changes in the semantics of the phraseological unit (this can occur subject to the author's combination of truncation with other methods of transformation or modification). The writer uses truncation as a stylistic tool to achieve laconicism and dynamism of speech, enhance the expressiveness and expressiveness of the statement, change the stylistic tonality, and provide speech with elasticity of conversational color.

We see the prospect of research in a further study of the nature of phraseological truncation and a comparison of its author's realization in Yevgeny Gutsalo's bizarre novels using other writers who are representatives of bizarre prose in text formation.

Keywords: author's phrase usage, truncation, ellipsis, reduction, normal correlate, prepositional, interpositional and postpositional truncation, truncated constitution.

Vitae: Olena Vazhenina, candidate of philological sciences, associate professor of the Department of Ukrainian Language, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine. Scientific interests include linguistics of the text, phraseo-stylistics, phrase-didactics, conventional and occasional word formation, linguodidactics.

Correspondence: o.vazhenina@donnu.edu.ua

Наталія Клименко

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4407-4306>

DOI 10.31558/1815-3070.2020.39.5

УДК 811.161.2'282.2'373

ДОСВІД КАРТОГРАФУВАННЯ ПОБУТОВОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСТЕПОВИХ ГОВІРОК

У статті проаналізовано специфіку роботи над укладанням регіонального атласу східно-степових говірок Донеччини, розглянуто основні засади укладання такого атласу, принципи картографування лексики однієї тематичної групи – назв одягу. Структурно Атлас побутової лексики українських східностепових говірок містить 153 карти, серед яких допоміжні, лексичні, семантичні та зведені. Окремо розроблено коментарі до карт, що містять додаткову важливу інформацію про картографоване поняття, використання картографічних і відсильного знаків. Висвітлено специфіку знаків, використаних для створення різних типів лінгвістичних карт атласу. Діалектні карти відображають основні типи просторової поведінки побутової лексики східностепових говірок: мінімальну диференціацію, ареальну мову, значно менше – окреслення мікроареалів.

Ключові слова: українські східностепові говірки, лінгвогеографія, лінгвістична карта, діалектна назва, просторова поведінка діалектної лексики.

Постановка наукової проблеми. Про важливість лінгвогеографічного вивчення діалектів різних мов неодноразово йшлося в працях К. П. Михальчука, О. О. Шахматова, І. М. Зілинського, К. Дейни, Ф. П. Філіна, Р. І. Аванесова, М. І. Толстого та інших діалектологів.

У першій половині ХХ ст. в Україні (на той час – УРСР) розпочалося збирання матеріалу до Атласу української мови, в організації якого велику роль відіграв Б. О. Ларін (Варченко 143–144). Зокрема, наприкінці 40-х років опублі-

ковано «Програму для збирання матеріалів до діалектологічного атласу української мови» («Українська лінгвістична географія» 144). Над питаннями лінгвогеографічного аспекту в українській діалектології активно працюють Ф. Т. Жилко («Нариси з діалектології української мови», «Говори української мови» (Жилко 172), «Деякі питання лінгвогеографічного аспекту в українській діалектології» (Жилко 3–16), «Основні принципи побудови Атласу української мови» (3–13)), Й. О. Дзендзелівський («Принципи укладання регіональних атласів» (Дзендзелівський 195–201), «Про регіональні діалектологічні атласи української мови» (Дзендзелівський 17–25)), І. О. Варченко («Лінгвогеографія і деякі питання української мови» (Варченко 96–102)) та ін.

Значних здобутків у створенні регіональних атласів і розробці їх теорії українська діалектологія досягла вже в другій половині ХХ ст., коли з'являються як загальнономовний Атлас української мови, так і регіональні атласи Й. О. Дзендзелівського, «Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР: Лексика», «Лінгвістичний атлас нижньої Прип'яті» Т. В. Назарової, «Атлас українських говірок Північної Буковини» К. Ф. Германа та інші. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. світ побачили й проблемні регіональні атласи: І. В. Сабадоша «Атлас ботанічної лексики української мови» (Сабадош 103), К. Д. Глуховцевої «Лінгвістичний атлас лексики народного побуту українських східнослов'янських говірок» (Глуховцева 181) та ін.

Навіть після появи зазначених лінгвогеографічних праць найменш опрацьованою й представленою на лінгвістичній карті залишалася українська діалектна лексика, оскільки «в слов'янському мовознавстві панували погляди на лексику з її динамічним складом як на евристично несуттєвий й мало інформативний у плані ареалогії мовний рівень» (Гриценко 6–7). Це тривало, доки створення Лінгвістичного Атласу Європи та Загальнокарпатського діалектологічного атласу не підтвердило високу ареалогічну значущість діалектної лексики (Магрицька 149).

Сьогодні лінгвогеографічний аспект вивчення діалектної лексики є одним з основних у сучасній діалектології. Саме «лінгвістична карта залишається поки що єдиним і найдосконалішим засобом передачі територіального розміщення лексики й семантики, становлячи надійну базу різноманітних лінгвістичних досліджень, зорієнтованих на точну локалізацію мовних одиниць» (Гриценко 18).

Крім того, до кінця ХХ ст. найменш дослідженими в будь-якому аспекті (лексикологічному, граматичному, лексикографічному, лінгвогеографічному) залишилися новостворені українські говори, відповідно й лексика цих груп говірок. Важливе значення для лінгвогеографічного вивчення лексики новостворених говорів відіграли роботи Ф. Т. Жилка. Так, у монографії «Говори української мови» відзначено основні особливості «південно-східної діалектної групи» в ареальному аспекті. Ф. Т. Жилко вказує на найбільшу однорідність південно-східних говорів, які не мають тієї діалектної розпорошеності й строкатості, характерної для південно-західної діалектної групи й частково для північної (Жилко, «Говори української мови» 141). У статті «Про лінгвогеографічне дослідження новостворених говорів української мови» (Жилко, «Про лінгвогеографічне

дослідження новостворених говорів української мови» 3–13) дослідник висвітлив основні принципи вивчення таких говорів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Східностепові говірки вперше стали предметом лінгвогеографічного дослідження за даними лексики в роботі Л. Д. Фроляк: «Ботанічна лексика українських говорів Північного Приазов'я» (Фроляк 17), до якої дослідниця долучила декілька лінгвістичних карт, що відображають просторову поведінку ботанічної лексики частини східностепових говірок. Пізніше з'являється низка діалектологічних дисертацій, присвячених дослідженню діалектної лексики українських східностепових говірок різних тематичних груп: обрядової – В. Д. Дроботенко, географічної – Н. П. Сіденко, назв людини та її рис – В. О. Дворянкін, назв одягу – Н. Б. Клименко, лексики харчування – Н. Г. Загнітко, сільськогосподарської лексики – М. С. Кушмет. Частиною цих робіт є добірка лінгвістичних карт, які відображають просторову поведінку лексики тієї чи тієї тематичної групи. Однак дотепер не вироблено єдиної методики лінгвогеографічного опрацювання новостворених українських східностепових говірок для того, щоб згодом на основі всіх наявних і майбутніх матеріалів укласти Лексичний атлас українських східностепових говірок та дати цінну інформацію до Лексичного атласу української мови. Тому **актуальність** вивчення досвіду картографування однієї з тематичних груп лексики (назв одягу), що був узятий за основу при встановленні ареальної характеристики назв їжі (Загнітко 19) та сільськогосподарської лексики українських донецьких говірок (Кушмет 204), не викликає сумніву й зумовлена необхідністю створення регіонального Лексичного атласу українських східностепових говірок Донеччини. **Новизна** дослідження полягає у виробленні єдиних засад картографування діалектної лексики українських східностепових говірок. Цьому сприяють і роботи інших діалектологів (Дворянкін 39–45).

Метою статті є аналіз основних засад картографування Атласу побутової лексики українських східностепових говірок Донеччини. **Завдання** – з'ясувати особливості методики картографування діалектної лексики новостворених українських говорів; характер лінгвістичних карт Атласу побутової лексики українських східностепових говірок; знаків, використаних для створення різних типів лінгвістичних карт.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження в цій статті є побутова лексика (назви одягу) донецьких говірок. Регіон дослідження обраний не випадково. «Українські східностепові говірки належать до новостворених говірок південно-східного наріччя й виникли внаслідок пізнього заселення й дозаселення українських земель, яке найбільш інтенсивно відбувалося у XVIII–XIX ст. Більшість переселенців були носіями говірок південно-східного наріччя (середньонадніпрянських, нижньонадніпрянських, слобожанських), але важливу роль відіграли й представники північного (східнополіських говірок) та південно-західного наріччя (подільських, пізніше – лемківських і бойківських говірок). Залишили свій відбиток у мовній структурі говірок Донеччини й носії інших слов'янських та неслов'янських мов (росіяни, поляки, болгари, серби, молдавани і волохи, греки, німці, євреї, цигани та ін.)» (Омельченко, Клименко 3).

Предметом вивчення є основні засади картографування при укладанні Атласу побутової лексики українських східностепових говірок. Це дасть змогу простежити лексичну диференціацію говірок Донеччини за даними лексики одягу. Укладений Атлас уміщує 151 карту, з яких: 142 відображають особливості просторової поведінки окремих лексем (100 карт), специфіку семантичної структури аналізованих назв (31 карта), фонетичну структуру окремих номенів одягу (11 карт). На 9 лінгвістичних картах відбито ізоглоси, що дозволяють окреслити окремі мікрогрупи говірок на території Донеччини. Встановлення лінгвогеографічної проєкції назв одягу східностепових говірок є важливим, оскільки відображає внутрішнє членування новостворених говірок української мови за даними лексики однієї тематичної групи.

Пропонований Атлас є регіональним проблемним атласом, в якому об'єктом картографування стала побутова лексика на позначення одягу, що складається зі значної кількості фонетичних, словотворчих варіантів, дублетно-синонімічних назв. Така «строкатість» лексичного складу аналізованої тематичної групи лексики зумовлена історією заселення й дозаселення території Донецької області, особливостями функціонування досліджуваних говірок пізнього утворення, розташованих на периферії українського діалектного континууму. Однією з найхарактерніших рис лексики одягу обстежених говірок є семантична спеціалізація значної частини загальноживаних українських номенів. Відображення такого явища в Атласі побутової лексики (одягу) східностепових говірок дозволить простежити особливості функціонування у східностепових говірках назв, відомих іншим українським діалектам.

Матеріал для Атласу записано переважно експедиційним методом у Донецькій області протягом 1996–2000 рр. за спеціально складеною програмою. В абсолютній більшості населених пунктів матеріал зібрано зазначеним методом самим автором, однак до аналізу залучено також діалектний лексичний матеріал, зібраний студентами філологічного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса (тоді – Донецького державного університету) шляхом анкетування та експедиційно. Відповіді на питання в кожному населеному пункті, уведеному в сітку (110 н. п.), перевірялися від 5–6 осіб різного віку. Атлас репрезентує просторову поведінку близько 1 000 назв одягу. **Основним методом** дослідження української діалектної лексики в Атласі традиційно є лінгвогеографічний, аналіз основних засад укладання Атласу в статті здійснюється описовим методом.

Теоретична й практична цінність результатів дослідження полягає в тому, що Атлас дозволяє простежити особливості просторової поведінки новостворених українських східностепових говірок за даними однієї тематичної групи лексики – назв одягу; визначити відношення лексики донецьких говірок пізнього творення щодо інших українських говорів, зокрема і до їх материнських діалектних основ; встановити напрямки міждіалектних контактів у східностепових говірках; показати, що досліджувані говірки є частиною *українського* діалектного континууму. Усе це стало можливим завдяки використанню такої системи позначень, яка дозволила найповніше відобразити особливості досліджуваної діалектної лексики.

Атлас побутової лексики (назви одягу) східностепових говірок містить 153 карти, які за своїм змістом поділяються на три типи: 1) *допоміжні* (карта адміністративно-територіального поділу Донецької області та сітка обстежених населених пунктів); 2) *карти мовних явищ* (100 лексичних, 31 семантична, 11 карт фонетичної структури окремих назв одягу); 3) *ізогlossenі* (синтетичні) карти.

На **лексичних** картах протиставляються назви для вираження того самого поняття, що засвідчуються в різних частинах досліджуваної території. На **семантичних** картах протиставляються різні значення того самого слова. На **синтетичних** картах зображено пасма ізоглас, що членують досліджуваний регіон на окремі мікрогрупи говірок, умовно назвемо їх мікроареалами.

Картографовані явища передаються за допомогою графічних знаків. В основу системи графічних знаків, уживаної в цьому атласі, покладено систему графічних знаків, використану Й. О. Дзендзелівським у Лінгвістичному атласі українських народних говорів Закарпатської області УРСР (Дзендзелівський Ч. І: 8–9). Зокрема, в Атласі побутової лексики (назви одягу) східностепових говірок встановлюються протиставлення трьох ступенів.

Протиставлення *першого* ступеня (основні) – протиставлення за коренями, що передаються за допомогою штриховок у такій послідовності: знак цілком зафарбований, контурний знак, знак з горизонтальною й вертикальною штриховкою тощо.

Протиставлення *другого* ступеня – протиставлення за словотворчими формантами. Вони передаються за допомогою різних фігур з тією самою штриховкою в такій послідовності: коло, трикутник, квадрат, ромб вертикальний, прямокутник вертикальний тощо.

Протиставлення *третього* ступеня – фонетичні, зокрема й акцентуаційні варіанти того самого слова. Вони передаються за допомогою просвітів у середині фігур у такій послідовності: вертикальний просвіт, горизонтальний просвіт, косий зліва направо просвіт, косий справа наліво просвіт тощо.

Карти Атласу підготовлено за допомогою графічного редактора Adobe Illustrator, який дозволив використати ресурси комп'ютерної графіки для нанесення на карту досліджуваних діалектних явищ.

Легенди карт складаються з теми карти й протиставлюваних картографованих назв, біля яких наведено відповідні картографічні знаки. За наявності багатьох варіантів слова в легенді подано кілька більш поширених варіантів, а відомості про решту зафіксованих варіантів містяться у коментарях. За умови значної строкатості лексичних репрезентантів аналізованої семми, саме в коментарях розміщено розшифрування всіх знаків, нанесених на карту. Наприклад, коментар до картосхеми № 3 «Загальна назва подраного одягу» має такий вигляд: 1 – *дрáne*; 2 – *дрáн'т'а*; 3 – *діркі*; 4 – *дрáнки*; 5 – *дрант'ó*; 6 – *дранкі*; 7 – *дрант'á*; 8 – *драніó*; 9 – *рвáne*; 10 – *тр'апійó*; 11 – *тр'апійá*; 12 – *тр'апійа*; 13 – *тр'апкі*; 14 – *тр'áпки*; 15 – *лахм'ім':а*; 16 – *лахмóт':а*; 17 – *шмáт':а*; 18 – інші поодинокі назви подраного одягу: *парвáте* – 66 н. п.; *шмóт':а* – 13 н. п.; *дран':ó* – 95 н. п.; *тр'апíч':а* – 42 н. п.; *порване* – 98 н. п.; *барахлó* – 109 н. п.;

лaн'ц'і – 65, 67, 95, 90 н. п.; *тнoт'а* – 15 н. п.; *хaбoт'а* – 67 н. п.; *пaц'oрки* – 47 н. п.; *гaнч'ip'я* – 91 н. п.; *лaн't'a* – 105 н. п.

Коментарі містять спорадичні назви та їх просторову поведінку. Наприклад, коментар до картосхеми № 2. «Загальна назва старого одягу»: 1 – *лaхм'it'a*; 2 – *лaхmóт'a*; 3 – *лaн'ц'і*; 4 – *бaрaхлo*; 5 – *стapé*; 6 – *стapийo*; 7 – *гнiдники*; 8 – *шмaт'a*; 10 – *лaнци*; 11 – *хaбoт'а*; 12 – інші поодинокі назви: *дpaн'o* – 95 н. п.; *ц'ip'я* – 97 н. п.; *дpaн't'a* – 42, 37 н. п.; *лaхмaнинa* – 50 н. п.; *тp'апкi* – 43, 14 н. п.; *стp'oп'я* – 43 н. п.; *гaнч'ip'я* – 91 н. п.; *тp'aп'ийo* – 19 н. п.; *дpaнки* – 108 н. п.; *лaxи* – 11, 32 н. п.; *лoхmóт'a* – 32 н. п. Те саме спостерігаємо й у попередньо наведеному коментарі до картосхеми № 3.

У коментарях до семантичних карт описано, якими знаками позначено на лінгвістичній карті те чи те значення, що також іноді непросто зробити в легенді карти, особливо, якщо коментар містить інші уточнення щодо поширення аналізованих лексичних маніфестантів у досліджуваних говірках. Наприклад, коментар до картосхеми № 20 «Семантична структура лексеми *вaт'aнкa*» подає таку інформацію про аналізовану лексему: 1 – ‘жіночий верхній ватний одяг середньої довжини, пошитий до вусів або з фалдами’; 2 – ‘фуфайка’; 3 – слово *вaт'aнкa* не вживається в інших населених пунктах, оскільки для позначення таких реалій використовуються лексеми *вaтник* (картосхема № 19), *фyфaйкa* (з різними фонетичними варіантами), *бoбpик* (картосхема № 21); *п'ид'oвкa* – 107 н. п. Якщо на картосхемах № 20, № 21 не зафіксовано лексеми *вaт'aнкa*, *вaтник* на позначення ‘жіночого ватяного одягу середньої довжини...’, то одяг такого типу не був поширеним у цих населених пунктах.

Отже, коментарі до карт є дуже важливою частиною Атласу, оскільки «охоплюють усе те, що з якихось причин не картографувалося. Ці відведені від картографування частини ланок або й окремі ланки картографованого явища (діалектної риси) доповнюють і вточнюють його сутність» (Жилко, «Основні принципи побудови Атласу української мови» 3–13). У коментарях подаються зауваження, які стосуються картографованого поняття, використання картографічних і відсильного знаків. Кожний коментар має номер тієї карти, якої він стосується.

Усі карти Атласу є досить інформативними, хоча й більшість із них засвідчують незначну диференціацію говірок Донеччини за даними лексики одягу: зі 142 карт мозаїчну ареальну поведінку аналізованих явищ відображають 35 (25 %), мінімально здиференційованими виявляються досліджувані говірки на 62 картах (44 %). І тільки на 31 % карт Атласу побутової лексики (назви одягу) східно-степових говірок можна простежити більш-менш окреслені мікроареали східно-степових говірок. Цим досліджувані говірки не відрізняються від інших новостворених говорів української мови, є частиною великого ареалу – південно-східного наріччя українського діалектного континууму – й цілком виправдовують характеристику дослідників щодо відсутності «діалектної розпорошеності і строкатості, характерної для південно-західної діалектної групи і частково для північної» (Жилко, «Говори української мови» 141).

Лексична диференціація говірок Донеччини залежить від специфіки їх формування, що полягає «у вторинному характері заселення, у різнотипності за по-

ходженням та типом поєднання говірок-основ, які послужили базою для формування нового діалектного масиву, що не могло не позначитися на структурі говіркової системи та на характері мовних явищ на різних її рівнях» (Фроляк, «Українські східностепові говірки Донеччини» б). Аналіз лексики одягу східностепових українських говірок дає змогу визначити досліджувані говірки як такі, що утворилися переважно на основі південно-східного діалектного типу. Хоча в говірках деяких населених пунктів Донецької області виявляються риси південно-західного й північного діалектних типів, що детермінує мозаїчний характер ареальної поведінки досліджуваної лексики.

Іншим визначальним чинником у лексичній диференціації східностепових говірок є статус досліджуваної частини українського діалектного континууму як периферійних говорів української мови. Таке географічне розташування передбачає відображення в аналізованих говірках не лише результатів міждіалектного, але й міжмовного контактування, що сприяло формуванню значної варіативності діалектної лексики цього регіону, – і це ускладнює виділення окремих мікроареалів. Порівняймо лексичну реалізацію деяких сем: «предмет, який служить для застібання одягу» – *п'юговиц'а, п'югавиц'а, п'юговиц'а, п'юговка, п'ювиц'а, п'ювичка, п'югвичка, п'юговичка, п'юговочка, п'югавка*; «одяг від дощу» – *дошчовік, дожд'овік* тощо.

Ускладнення процесу виділення окремих східностепових мікроареалів зумовлене вживанням у лексичній системі однієї говірки більше двох назв одягу, до складу яких входять як фонетичні, словотворчі варіанти, так і дублетно-синонімічні номінації, виникнення яких детермінується міждіалектними, міжмовними контактами, авторитетом української літературної мови. Наприклад, для позначення старого одягу (загальної назви) – *л'ан'ц'і // барахл'о // гнідники* – 58; *л'ан'ц'і // барахл'о // стар'е* – 107; *л'ан'ц'і // стар'е // гнідники* – 60; *лахм'іт':а // ман'ат':а // барахл'о* – 82; *лахм'іт':а // стар'е // л'анци* – 99; *лахм'іт':а // барахл'о // гнідники // ц'ур'я* – 97; *лахм'іт':а // хаб'от':а //* – 62; *л'ан'ц'і // хаб'от':а // л'ахм'от':а* – 36; *лахм'от':а // л'ахм'іт':а // л'ан'ц'і* – 10; *лахм'от':а // шм'ат':а // стар'й'о* – 3; *лахм'от':а // шм'ат':а // стар'й'о // барахл'о* – 4; *лахм'от':а // л'анци // стар'й'о* – 5; *лахм'іт':а // барахл'о // тр'япки* – 14; *лахм'іт':а // стар'е // л'ан'ц'і* – 41; *лахм'іт':а // л'ан'ц'і // барахл'о* – 57, 75.

Усе вищезазначене сформувало мозаїчний характер поширення діалектних явищ у говірках Донеччини, що відображено на 25 % карт Атласу побутової лексики (назви одягу) українських східностепових говірок.

Крім мозаїчної картини просторової поведінки аналізованого фактичного матеріалу, виразність лексичної диференціації східностепових говірок за назвами одягу ускладнюється через мінімальну диференціацію. Таку інформацію дають нам 44 % карт Атласу. Подібну картину спостерігаємо й при картографуванні лексики на позначення рис людини у східностепових говірках Південної Донеччини. В. О. Дворянкін наголошує, що «для досліджуваного обширу характерні такі типи ареальної поведінки вищезгаданих номінативних одиниць: 1) мінімальна диференціація; 2) ареальна мозаїка; 3) окреслення мікроареалів» (Дворянкін, 40).

Мінімальна диференціація українських східностепових говірок пояснюється складністю виділення окремих мікроареалів через: 1) співіснування в одній говірці двох лексем на позначення однієї реалії; 2) функціонування майже в усіх східностепових говірках однієї назви як лексичного маніфестанта певної семми.

Прикладом такого типу просторової поведінки назв одягу в східностепових говірках послуговують назви: ‘брудного одягу’ – *гр’азне*; ‘старого одягу, ще придатного для носіння’ – *не^нд^ноноски*; ‘плащеподібного суконного верхнього одягу’ – *с’ір’ак*; ‘верхнього одягу довгого крою, що одягається поверх сукні, костюма тощо’ – *пал’т^о*; ‘чоловічого суконного короткого пальта’ – *москвічка* тощо.

Мінімально здиференційованими виявляються східностепові говірки й за даними семантичних карт. У тому разі, коли картографована назва є архаїчною, на лінгвістичній карті ареальні опозити є спорадичними, а для більшості аналізованих говірок і невластивими зовсім. Очевидно, це зумовлене тим, що «тенденція до затухання виразно окреслених ареалів значень лексеми рельєфніше проступає у випадках, коли об’єктом картографування стає семантична структура тих лексем, які співвідносні своєю значеннєвою домінантою з раритетними або зникаючими реаліями» (Гриценко, 161). Така просторова поведінка характерна для назв: *коз^ачка*, *сач^ок*, *б^аска*, *бурм^ус* (*бурн^ус*, *бурм^ос*), *холод^айка* тощо.

Семантичні карти відображають мінімальну диференціацію східностепових говірок і за наявності лексичної реалізації аналізованої семми в усіх досліджуваних говірках. Причому в більшості донецьких говірок ця назва вживається або з найбільш поширеним, «основним» значенням, або семантична структура такої лексеми обов’язково передбачає наявність цього значення. Таку просторову поведінку мають номени: *нак^ід^нка*, *п’ідш^івка*, *п^ет^ел’ка*, *п’іл^ка* та ін.

Аналіз лінгвогеографічної проєкції назв одягу східностепових українських говірок Донеччини дозволяє виділити деякі групи досліджуваних говірок в окремі мікроареали лише на 31 % карт Атласу, що диференціюються за: репертуаром лексичних маніфестантів аналізованих семем; специфічними змінами в семантичній структурі аналізованої діалектної лексики; характером варіативності фонетичної структури досліджуваних назв; наявністю / відсутністю лексичної репрезентації окремих сем; тенденцією до уникнення специфічних лексем та поширення загальновідомих українських номенів.

Це такі східностепові мікроареали, як: 1) північна група говірок, що охоплює населені пункти Лиманського, Слов’янського районів, частково північної частини Бахмутського району Донецької області; 2) південно-західну групу східностепових говірок (максимально наближену до північних), що охоплює говірки Добропільського, Олександрівського, Костянтинівського районів і деякі населені пункти Покровського та Ясинуватського районів; 3) південну групу східностепових говірок, що охоплює говірки Нікольського, Мангушського, Новоазовського і частки Бойківського районів; 4) східну групу обстежуваних говірок, що охоплює говірки Амвросіївського, Старобешівського, частково Шахтарського районів Донецької області; 5) говірки мар’їнсько-волноваського мікроареалу, що максимально наближені до західного мікроареалу донецьких говірок. Іноді в окрему групу виділяються говірки Бахмутського району, але найчастіше вони

утворюють діалектну мозаїку або зливаються з іншими східностеповими говірками. Усі названі мікроареали є досить умовними, їх остаточне виділення вимагає підтвердження даними інших тематичних груп лексики, що маємо вже, наприклад, у наукових працях, присвячених дослідженню сільськогосподарської лексики східностепових українських говірок (Кушмет-Бодаммер 260) та лексики харчування (Загнітко 19). Крім того, окреслені мікроареали не є ізольованими структурами, тому не завжди можна визначити межі досліджуваних груп говірок через незначну диференціацію східностепових назв одягу. Межі визначених мікроареалів є досить розмитими й умовними, що також зумовлене характером новостворених периферійних говорів.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, укладання регіонального лексичного Атласу побутової лексики (назви одягу) українських східностепових говірок дає змогу, по-перше, доповнити дані до загальномовного Лексичного атласу української мови, по-друге, дає додатковий багатий діалектний матеріал для створення єдиного регіонального Лексичного атласу східностепових українських говірок. Створення такого Атласу допоможе простежити диференціацію східностепового простору не тільки за даними лексики одягу, а й за матеріалами інших тематичних груп лексики; з'ясувати характер просторової поведінки новостворених українських говорів, розташованих на периферії українського діалектного континууму. Не менш важливим залишається уточнення меж поширення українських східностепових говірок Донеччини.

Література

1. Атлас української мови : у 3 т. Т. 3. Ч. 1: *Слобожанщина, Донеччина і суміжні землі*. Київ, 2001. С. 1–36. 144 карти.
2. Варченко І. О. Лінгвогеографія і деякі питання української мови. *Праці XI Респ. діал. наради*. Київ, 1962. С. 96–102.
3. Ващенко В. С. З історії та географії діалектних слів. Харків : Вид-во Харків ун-ту, 1962. 175 с.
4. Герман К. Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини: У 2 т. Чернівці, 1995–1998.
5. Глуховцева К. Д. Лінгвістичний атлас лексики народного побуту українських східно-слобожанських говірок. Луганськ: Альма-матер, 2003. 181 с.
6. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики. К. : Наук. думка, 1990. 272 с.
7. Дворянкін В. О. Принципи картографування в «Лінгвістичному атласі лексики на позначення рис людини в українських східностепових говірках Південної Донеччини». *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія : Філологія. Мовознавство. Вип. 266. Т. 278. Миколаїв. 2016. С. 39–45.
8. Дзензелівський І. А. Принципы составления региональных атласов. *Актуальные проблемы славяноведения*. Москва, 1961. С. 195–201.
9. Дзензелівський Й. О. Про регіональні діалектологічні атласи української мови. *Праці X Респ. діал. наради*. Київ, 1961. С. 17–25.
10. Дзензелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських говорів Закарпатської області УРСР (України): Лексика. Ужгород, 1958–1993. Ч. I–III
11. Жилко Ф. Т. Говори української мови. К. : Рад. шк., 1958. 172 с.
12. Жилко Ф. Т. Деякі питання лінгвогеографічного аспекту в українській діалектології. *Праці X Респ. діал. наради*. Київ, 1961. С. 3–16.

13. Жилко Ф. Т. Основні принципи побудови Атласу української мови. *Праці XI Респ. діал. наради*. Київ, 1965. С. 3–13.
14. Загнітко Н. Г. Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2011. 19 с.
15. Клименко Н. Б. Назви одягу в східностепових говірках Донеччини: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2001. 19 с.
16. Кушмет-Бодаммер М. С. Діалектологічний портрет Донеччини: кінець 2014 р. (сільськогосподарська лексика). Тернопіль: Крок, 2017. 260 с.
17. Кушмет-Бодаммер М. С. Атлас сільськогосподарської лексики східностепових говірок Донеччини. Тернопіль: Крок, 2017. 204 с. : карти.
18. Магрицька І. В. Досвід картографування весільної лексики (на матеріалі українських східнослобожанських говірок). *Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Т. Шевченка: Філологічні науки*. Луганськ, 2001. № 12. С. 149–153.
19. Омельченко З. Л., Клименко Н. Б. Матеріали до словника східностепових українських говірок. Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2006. 114 с.
20. Сабадош І. В. Атлас ботанічної лексики української мови. Ужгород: Ужгородський державний університет, 1999. 103 с.
21. Українська лінгвістична географія: зб. наук. пр. / за ред. Ф. Т. Жилка. К.: Наук. думка, 1966. 154 с.
22. Фроляк Л. Д. Ботаническая лексика украинских говоров Северного Приазовья: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Киев, 1988. 17 с.
23. Фроляк Л. Д. Українські східностепові говірки Донеччини: монографія. Дрогобич: Просвіт, 2013. 400 с.

References

1. Atlas ukrayins'koyi movy : u 3 t. T. 3. Ch. 1: Slobozhanshchyna, Donechchyna i sumizhni zemli. *Atlas of the Ukrainian language*. Kyiv, 2001. 1–36. 144 karty. Print.
2. Varchenko I. O. Linhvoheohrafiya i deyaki pytannya ukrayins'koyi movy. *Linguogeography and Some Issues of Ukrainian*. Pratsi XI Resp. dial. narady. Kyiv, 1962. 96–102. Print.
3. Vashchenko V. S. Z istoriyi ta heohrafiyi dialektnykh sliv. *From the History and Geography of Dialect Words*. Kharkiv : Vyd-vo Kharkiv un-tu, 1962. 175. Print.
4. Herman K. F. Atlas ukrayins'kykh hovirok Pivnichnoyi Bukovyny: U 2 t. *The Atlas of Ukrainian Dialects of Northern Bukovina*. Chernivtsi, 1995–1998. Print.
5. Hlukhovtseva K. D. Linhvistychnyy atlas leksyky narodnoho pobutu ukrayins'kykh skhidnoslobozhans'kykh hovirok. *The Linguistic Atlas of the Folk Colloquial Vocabulary of the Ukrainian Eastern Sloboda Dialects*. Luhans'k : Al'ma-mater, 2003. 181. Print.
6. Hrytsenko P. Yu. Areal'ne varyuvannya leksyky. *Area Variation of Vocabulary*. K. : Nauk. dumka, 1990. 272. Print.
7. Dvoryankin V. O. Pryntsy py kartohrafuvannya v “Linhvistychnomu atlasі leksyky na poznachennya rys lyudyny v ukrayins'kykh skhidnostepovykh hovirkakh Pivdennoyi Donechchyny”. *Botanical vocabulary of the Ukrainian dialects of the North Azov*. Naukovi pratsi Chornomors'koho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu “Kyievo-Mohylyans'ka akademiya”. Seriya : Filolohiya. Movoznavstvo. Vyp. 266. T. 278. Mykolayiv. 2016. 39–45. Print.
8. Dzendzelyvskyy Y. A. Pryntsy py sostavlenyya rehyonal'nykh atlasov. *Principles of Compiling Regional Atlases*. Aktual'nye problemy slavyanovedenyya. Moskva, 1961. 195–201. Print.
9. Dzendzelivs'ky Y. O. Pro rehyonal'ni dialektolohichni atlasy ukrayins'koyi movy. *About the Regional Dialectological Atlases of the Ukrainian Language*. Pratsi X Resp. dial. narady. Kyiv, 1961. 17–25. Print.
10. Dzendzelivs'ky Y. O. Linhvistychnyy atlas ukrayins'kykh hovoriv Zakarpat's'koyi oblasti URSR (Ukrayiny): Leksyka. Uzhhorod, 1958–1993. Ch. I–III. Print.
11. Zhylyko F. T. Hovory ukrayins'koyi movy. *Speak Ukrainian*. K.: Rad. shk., 1958. 172. Print.

12. Zhylyko F. T. Deyaki pytannya lnhvoheohrafichnoho aspektu v ukrayins'kiy dialektolohiyi. *Some Issues of Linguogeographical Aspect in Ukrainian Dialectology*. Pratsi Kh Resp. dial. narady. Kyiv, 1961. 3–16. Print.

13. Zhylyko F. T. Osnovni pryntsyipy pobudovy Atlasu ukrayins'koyi movy. *Basic Principles of Compiling the Atlas of Ukrainian Language*. Pratsi XI Resp. dial. narady. Kyiv, 1965. 3–13. Print.

14. Zahnitko N. H. Nazvy yizhi, napoyiv u skhidnostepovykh hovirkakh Donechchyny *Names of Food and Drinks in the Eastern Steppe Dialects of Donetsk region: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk . Donetsk, 2011. 19. Print.*

15. Klymenko N. B. Nazvy odyahu v skhidnostepovykh hovirkakh Donechchyny *Names of clothes in the eastern steppe dialects of Donetsk region: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. Donetsk, 2001. 19. Print.*

16. Kushmet-Bodammer M. S. Dialektolohichnyy portret Donechchyny: kinets' 2014 r. (sil'skohospodars'ka leksyka). *The Dialectical portrait of Donetsk region: end of 2014 (agricultural vocabulary)*. Ternopil' : Krok, 2017. 260. Print.

17. Kushmet-Bodammer M. S. Atlas sil's'kohospodars'koyi leksyky skhidnostepovykh hovi-rok Donechchyny. *The Atlas of Agricultural Vocabulary of the Eastern Steppe Dialects of Donetsk Region*. Ternopil' : Krok, 2017. 204: karty. Print.

18. Mahryts'ka I. V. Dosvid kartohrafuvannya vesil'noyi leksyky (na materialy ukrayins'kykh skhidnoslobozhans'kykh hovirok). *The Experience of Mapping Wedding Vocabulary (on the material of Ukrainian Eastern Sloboda dialects)*. Visnyk Luhans'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. T. Shevchenka: Filolohichni nauky. Luhans'k, 2001. № 12. 149–153. Print.

19. Omel'chenko Z. L., Klymenko N. B. Materialy do slovnyka skhidnostepovykh ukrayins'kykh hovirok. *Materials to the dictionary of Eastern Steppe of Donetsk region*. Donetsk : Vyd-vo DonNU, 2006. 114. Print.

20. Sabadosh I. V. Atlas botanichnoyi leksyky ukrayins'koyi movy. *The Atlas of the Botanical Vocabulary of the Ukrainian Language*. Uzhhorod : Uzhhorods'kyy derzhavnyy universytet, 1999. 103. Print.

21. Ukrayins'ka lnhvistychna heohrafiya: zb. nauk. pr. / za red. F. T. Zhylyka. *Ukrainian Linguistic Geography*. K. : Nauk. dumka, 1966. 154. Print.

22. Frolyak L. D. “*Botanycheskaya leksyka ukrayn'skykh hovorov Severnoho Pryazov'ya*”: avtoref. dys. ... kand. fylol. nauk. Kyev, 1988. 17. Print.

23. Frolyak L. D. “Ukrayins'ki skhidnostepovi hovirky Donechchyny: monohrafiya”. *The Ukrainian Eastern Steppe Dialects of Donetsk Region*. Drohobych: Prosvit, 2013. 400. Print.

Індекс обстежених населених пунктів Донецької області (назви населених пунктів і районів подано станом на 2020 рік)

1. М-Качкари Новоазовського району 2. Козацьке Новоазовського району 3. Темрюк Нікольського району 4. Зелений Яр Нікольського району 5. Федорівка Нікольського району 6. Комишувате Мангушського району. 7. смт Мангуш 8. Червоне Мангушського району 9. Новоселівка Бойківського району 10. Греково-Олександрівка Бойківського району 11. Краснопілля Старобешівського району 12. Хлібодарівка Волноваського району 13. Златоустівка Волноваського району 14. Степне Волноваського району 15. Петрівка Волноваського району 16. Єгорівка Волноваського району 17. Микільське Волноваського району 18. смт Благодатне Волноваського району 19. Ольгинка Волноваського району 20. смт Новотроїцьке Волноваського району 21. смт Оленівка Волноваського району 22. Миколаївка Волноваського району 23. Свободне Волноваського району 24. Олександринка Волноваського району 25. Павлівка Мар'їнського району 26. Новоукраїнка Мар'їнського району 27. Успенівка Мар'їнського району 28. Катеринівка Мар'їнського району 29. Антонівка Мар'їнського району 30. Новомихайлівка Мар'їнського району 31. Безіменне Новоазовського району 32. Хомутове Новоазовського району 33. Українка Нікольського району 34. м. Красногорівка Мар'їнського району

ну 35. Олексіївка Великоновосілківського району 36. Снт Олександрівка Мар'їнського району 37. Іскра Великоновосілківського району 38. Вільне Поле Великоновосілківського району 39. Шевченко Великоновосілківського району 40. Велика Новосілка 41. Андріївка Великоновосілківського району 42. Зелений Гай Великоновосілківського району 43. Новопетриківка Великоновосілківського району 44. Петрівське Старобешівського району 45. Кумачеве Старобешівського району 46. Глинка Старобешівського району 47. Новозар'ївка Старобешівського району 48. Новоселівка Старобешівського району 49. Благодатне Амвросіївського району 50. Грабське Амвросіївського району 51. Артемівка Амвросіївського району 52. Лисиче Амвросіївського району 53. Василівка Амвросіївського району 54. Кленівка Амвросіївського району 55. Дмитрівка Шахтарського району 56. Снт Сердите Шахтарського району 57. Снт Андріївка м. Сніжне 58. Вільховчик м. Шахтарська 59. Снт Зуївка м. Харцизька Шахтарського району 60. Кринички м. Єнакієве 61. Кобилівка м. Вуглегірськ 62. Новоселівка Ясинуватського району 63. Снт Опитне Ясинуватського району 64. Первомайське Ясинуватського району 65. Срібне Покровського району 66. Сонцівка Покровського району 67. м. Селидове 68. Петрівка Покровського району 69. Михайлівка Покровського району 70. Удачне Покровського району 71. Сергіївка Покровського району 72. Гришине Покровського району 73. Воздвиженка Покровського району 74. Вірівка Добропільського району 75. Добропілля Добропільського району 76. Золотий Колодязь Добропільського району 77. Спасько-Михайлівка Олександрівського району 78. Старомихайлівка Мар'їнського району 79. Громова Балка Олександрівського району 80. Михайлівка Олександрівського району 81. Іверське Олександрівського району 82. Званівка Бахмутського району 83. Сіверськ Бахмутського району 84. Никифорівка Бахмутського району 85. Привілля Слов'янського району 86. Сергіївка Слов'янського району 87. Снт Дробишеве Лиманського району 88. Рідкодуб Лиманського району 89. Новоселівка Лиманського району 90. Кирилівка Волноваського району 91. Вільне Волноваського району 92. Хрестище Слов'янського району 93. Райгородок Слов'янського району 94. Нескучне Великоновосілківського району 95. Роздолівка Бахмутського району 96. Іванівське Бахмутського району 97. Русин Яр Костянтинівського району 98. Олександро-Калинове Костянтинівського району 99. Віролюбівка Костянтинівського району 100. Первомайське Бойківського району 101. Кам'янка Добропільського району 102. Платонівка м. Волновахи 103. м. Мар'їнка 104. Кліщіївка Бахмутського району 105. Микитівка м. Горлівки 106. Дібрівка Шахтарського району 107. м. Ясинувата 108. Роя Мар'їнського району 109. Миколаївка Покровського (до 2016 р. Красноармійського) району 110. Ярова Лиманського (до 2016 р. Краснолиманського) району.

Надійшла до редакції 10 квітня 2020 року.

EXPERIENCE OF MAPPING THE COLLOQUIAL VOCABULARY OF UKRAINIAN EASTERN STEPPE DIALECTS

Nataliya Klymenko

Language Training Department, Donetsk National Technical University, Pokrovsk, Ukraine

Abstract

Background: Today, one of the main aspects in modern dialectology is the linguogeographical study of dialect vocabulary. Back in the second half of the twentieth century, Ukrainian dialectology reached significant achievements in compiling regional atlases and developing their theory. However, Ukrainian dialect vocabulary still remains the least elaborated and represented on the linguistic map. Primarily, it concerns the vocabulary of newly created Ukrainian dialects in general and Eastern Ukrainian dialects in particular. So far, there has not been developed a single method of linguogeographical processing of newly created Ukrainian Eastern Steppe dialects for the further compiling of the Lexical Atlas of Ukrainian Eastern Steppe dialects and the Lexical Atlas of Ukrainian Dialects.

Purpose: The purpose of the article is to analyse the fundamentals of mapping the Atlas of the colloquial vocabulary of the Ukrainian Eastern Steppe dialects in Donetsk region.

Results: The article describes the basic principles of compiling the regional Atlas of colloquial vocabulary of the Eastern Steppe dialects in Donetsk region on the lexical material of one themat-

ic group, i. e. the clothes names. Structurally, the Atlas contains 153 maps, including referential, lexical, semantic, and summary ones. Map comments giving additional important information about the concept under mapping and the use of mapping and reference characters are also analysed. The specific features of the characters used to create different types of linguistic maps in the atlas are disclosed. Dialect maps represent the basic types of spatial behavior of the colloquial vocabulary of the Eastern Steppe dialects such as minimal differentiation, area mosaic, delineation of micro-areas.

Discussion: Compiling the regional lexical Atlas of colloquial vocabulary (clothes names) of Ukrainian Eastern Steppe dialects contributes to extending the data of the Ukrainian common-language Atlas. It also provides additional reliable dialect material for creating the Lexical Atlas of Ukrainian Eastern Steppe dialects. The creation of such an Atlas will allow tracing the differentiation of the Eastern Steppe space not only in terms of the clothes vocabulary, but also on the lexical material of other thematic groups, as well as to find out the nature of the spatial behavior of newly created Ukrainian dialects located on the periphery of the Ukrainian dialect continuum. Besides, the specification of the Ukrainian Eastern Steppe dialects boundaries in Donetsk region still remains essential.

Keywords: Ukrainian Eastern Steppe dialects, linguogeography, linguistic map, dialect name, spatial behavior of dialect lexis.

Vitae

Nataliya Klymenko is Associate Professor of Language Training Department in Donetsk National Technical University. Her areas of research interests include Ukrainian Dialectology, lexicography, dialect textography, lexicology, semasiology, phonetics.

Correspondence: klymenko2010@gmail.com

Наталія Мельник

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6641-0649>

DOI 10.31558/1815-3070.2020.39.6

УДК 323.15:316.356

ЕТНОНІМИ ТА СПОСОБИ ЇХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Стаття присвячена вивченню динаміки репрезентацій етнічності в різних типах дискурсивних практик і виявленню специфіки концептуалізації етнічності в англomовному соціумі. У статті проаналізовано поняття «етнічність», «етнонім» та «етнікона». Автором схарактеризовано способи презентації етнізмів у сучасній лінгвістиці, серед яких: вивчення лексичних конотацій етнонімів при виявленні стереотипів національних характерів; міждисциплінарні методи, які поєднують кілька лінгвістичних та паралінгвістичних способів презентації; імплікаціях, що здійснюють прирощення смислу до початкових значень слів-етнонімів тощо.

Здійснене дослідження дало змогу з'ясувати, що етнонім часто виражає не особливі характеристики конкретної групи, а якість загальне уявлення про іноземне як про чуже, чужорідне, протиставлене своєму. Підсумовано, що сучасна мовна культура в цілому не заохочує прояви етнічних забобонів, використання грубих, відкритих форм агресії в публічній комунікації, всіма способами закликаючи до толерантності та політичної коректності. Дослідження способів презентації етнонімів засвідчило, що вченими робиться ідеологічна і ментальна установка на подолання міжнаціональних, міжкультурних, міжетнічних упереджень, протиріч і конфліктів, що, в свою чергу, знаходить мовну реалізацію, яка виявляєть-